

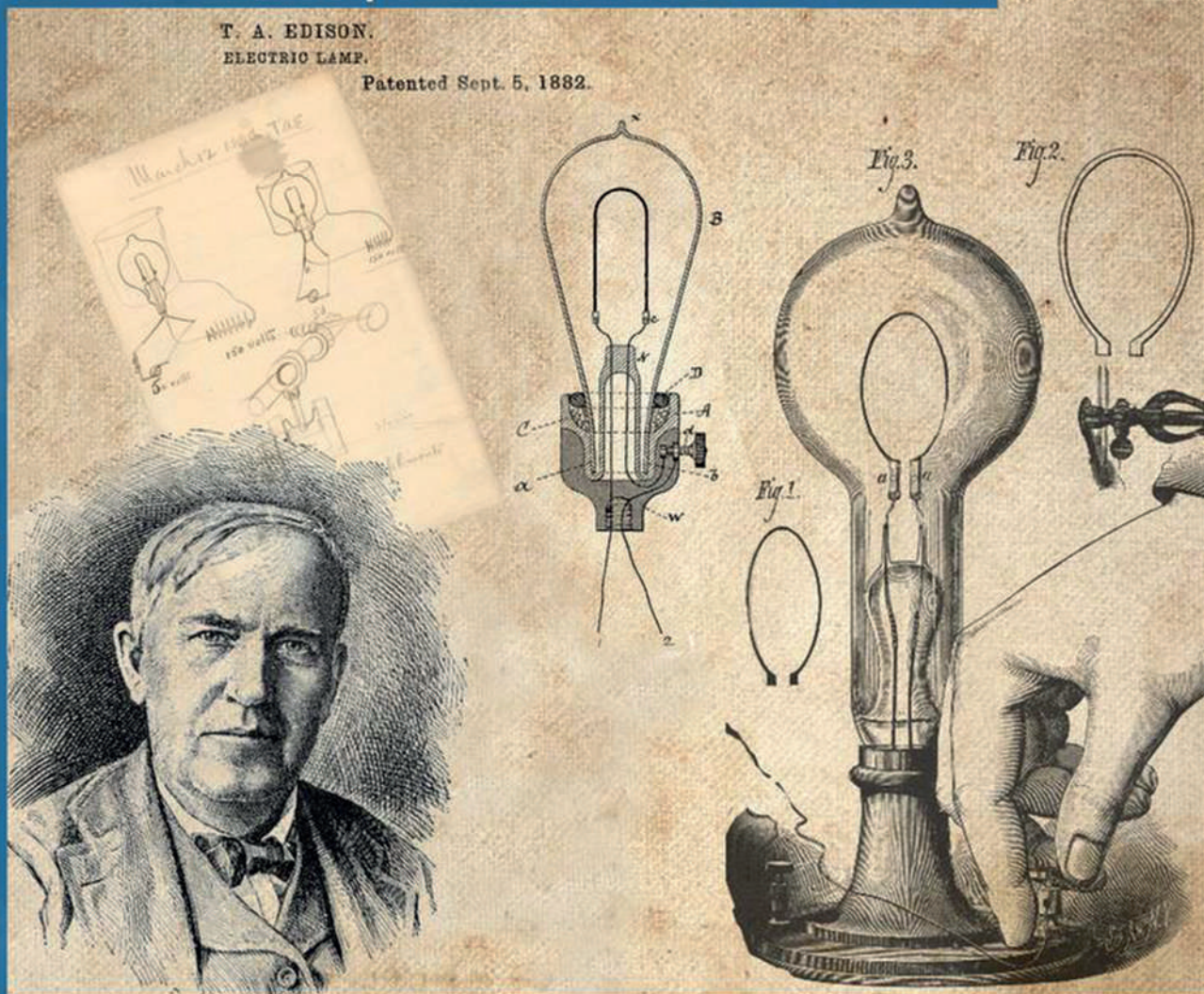
YANG O'ZBEKISTON: INNOVATSIYA, FAN VA TA'LIM

CONFERENCES.UZ

2023

DAVRIYLIGI: 2018-2023

DUNYODA BIRINCHI KASHF ETILGAN ELEKTR CHIROG'

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA XORIJY OLIY TA'LIM MUASSASALARI PROFESSOR-O'QITUVCHILARI, YOSH OLIMLAR, DOKTORANTLAR, MAGISTRANTLAR VA IQTIDORLI TALABALAR

TOSHKENT SHAHAR, AMIR TEMUR KO'CHASI, PR. 1, 2-UY.

+998 97 420 88 81
+998 94 404 00 00

WWW.TAQIQOT.UZ
WWW.CONFERENCES.UZ

IYUN №53

**ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН:
ИННОВАЦИЯ, ФАН
ВА ТАЪЛИМ
15-ҚИСМ**

**НОВЫЙ УЗБЕКИСТАН:
ИННОВАЦИИ, НАУКА
И ОБРАЗОВАНИЕ
ЧАСТЬ-15**

**NEW UZBEKISTAN:
INNOVATION, SCIENCE
AND EDUCATION
PART-15**

ТОШКЕНТ-2023

УУК 001 (062)
КБК 72я43

“Янги Ўзбекистон: Инновация, фан ва таълим” [Тошкент; 2023]

“Янги Ўзбекистон: Инновация, фан ва таълим” мавзусидаги республика 53-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 июнь 2023 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2023. - 9 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн даврий анжуманлар «Харакатлар стратегиясидан – Тараққиёт стратегияси сари» тамойилига асосан ишлаб чиқилган еттита устувор йўналишдан иборат 2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси мувофик:– илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий анжуманлари таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари тахтил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шоҳида Юсуповна «Тараққиёт стратегияси» маркази муҳаррири

6. Журналистика

Тошбоева Барноҳон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг туган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети Хорижий тиллар факультети ўқув ишлари бўйича декан ўринбосари

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, DSc, Тошкент фармацевтика институти, Фармацевтик ишлаб чиқаришни ташкил қилиш ва сифат менежменти кафедраси профессори

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, DSc, Тошкент фармацевтика институти, Фармацевтик ишлаб чиқаришни ташкил қилиш ва сифат менежменти кафедраси профессори

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22. Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23. Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Проф. Хамидов Муҳаммадхон Хамидович «ТИИМСХ»

24. Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти)

25. География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпلامга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шаҳрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МУСИҚА ВА ҲАЁТ

1. Mirzayev Ulug‘bek Murodillayevich
MILLIY MUSIQIY CHOLG‘U ASBOBLARI 7

МУСИҚА ВА ҲАЁТ

MILLIY MUSIQIY CHOLG‘U ASBOBLARI

Mirzayev Ulug‘bek Murodillayevich

Navoiy viloyati Xatirchi tumani

Maktabgacha va Maktab

ta‘limi bo‘limiga qarashli

26 - son umumiy o‘rta ta‘lim maktabi

Musiqa madaniyati fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘rta Osiyo xususan o‘zbek xalqining milliy cholg‘u asboblari, ularning ahamiyati, yasalishi va ishlatilishiga ta‘rif berilgan.

Kalit so‘zlar: cholg‘u, musiqa, asbob, rubob, dutor, tanbur, doira, qayroq, xalq.

Ma‘lumki, musiqiy cholg‘ular xalqlarning moddiy hamda ma‘naviy boyligidir. Har bir xalq o‘z milliy merosi, davrlar osha yuzaga kelgan tarixiy an‘analarini milliy ohanglar orqali tarannum etuvchi va xalqning milliy ma‘naviyatiga xos yaratilgan amaliy san‘at namunalari orqali ularga mos keluvchi cholg‘u asboblariga egadirlar. O‘zbek musiqiy cholg‘ular olami bu xususda ma‘nan va moddiy nuqtai nazardan boy hamda rang – barang ekanligini e‘tirof etib o‘tish lozimdir. Qolaversa, qaysiki xalqning ma‘naviyati yuksak bo‘lsa, uning tarixi va unga mos merosi ham ulkandir. Tarixdan ma‘lumki, o‘zbek xalq cholg‘ulari rang – barang tarzda, o‘ziga xos shakllangan va musiqaning barcha tarmoqlariga mos cholg‘u asboblari shakllanib, asrlar osha rivojlanib kelgan. O‘tmishning zabardast shoirlari o‘z asarlarida musiqiy cholg‘ular nomlarini zikr etishda sozlarga takror va takror murojaat etganlar. Davrlar o‘tishi bilan, jamiyat taraqqiyoti mezoniga cholg‘u sozlar ham hamnafas tarzda rivojlanib, zamonaga mos takomillashib, mukammallashib borgan.

Musiqa cholg‘u asboblari - musiqiy ton yoki o‘ziga xos jarangdor tovushlar hamda ma‘lum ritmik tuzilmalarni hosil etishga mo‘ljallangan cholg‘u asboblar bo‘lib, musiqani yakkanavoz yoki jamoa (turli ansambl, orkestr va boshqalar) tarzda ijro etishda ishlatiladi. Har bir musiqa cholg‘u asboblarining sadosi o‘ziga xos tembr, ma‘lum diapazon, tovushqator va ifodaviy imkoniyatlarga ega.

Musiqa cholg‘u asboblari sadosining sifati, ko‘pincha, muayyan cholg‘u asbobining shakli, umumiy tuzilishi, qurilmasi va uni tayyorlashda ishlatilgan materialga bog‘liq. Musiqa cholg‘u asboblari qadimdan qamish, bambuk, yog‘och, tosh, suyak, metall, teri, ipak, kokos yong‘og‘i, qovoq va boshqalardan tayyorlangan. Sadolanish xususiyatini qo‘shimcha vositalar, ijrochilik uslublari (mas, torli sozlarni tirnab-chertib chalish, flajolet va boshqalar), ba‘zi musiqa bezaklari yordamida o‘zgartirish mumkin. Ularning paydo bo‘lishi insoniyat tarixining ilk davrlariga to‘g‘ri keladi. Mukammallanishi esa musiqa san‘ati va ijrochilikning rivojlanishi hamda musiqa cholg‘u asboblarini ishlab chiqarish texnika taraqqiyoti bilan bog‘liq.

O‘zbek madaniy merosi musiqiy cholg‘ularga boy va ularning har biri uzoq o‘tmish, tarkibiy rivojlanish va texnikaviy takomillashish jarayonidan o‘tganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Ijro mezonlariga ko‘ra o‘zbek xalq cholg‘ulari ikki guruhga bo‘linadi. Birinchi guruhga barcha an‘anaviy xalq cholg‘ulari kiradi. Ikkinchi guruhga XX asr madaniy rivoji bilan bog‘liq bo‘lib takomillashgan, ya‘ni qayta ishlangan (rekonstruksiya qilingan) cholg‘ular kiradi. An‘anaviy xalq cholg‘ulari tarkibidan joy olgan cholg‘u sozlar: tanbur, dutor, sato, rubob, ud, nay, surnay, qo‘shnay, karnay, g‘ijjak, chang, qonun, doyra, nog‘ora. Xalq ijodiyotida qo‘llaniladigan sozlarga changqo‘biz, sibizg‘i, safoil kiradi. Qayta ishlangan cholg‘u asboblariga-rubob, g‘ijjak, dutor va chang sozlarining musiqaning soprano, alt, tenor, bas ovozlari mezonlariga ko‘ra qayta ishlangan namunalari kiradi. Ularning ayrimlarini ko‘rib o‘tamiz.

Rubob — torli cholg‘u asbobi. Rubob eng qadimiy cholg‘u asboblari turiga kiradi. Noxun

(mediator) bilan chertib chalinadi. O‘zbek, tojik, uyg‘ur, afg‘on va boshqa sharq xalqlari orasida keng tarqalgan. Ba‘zi olimlar fikriga ko‘ra, qadimda 2 torli kamonli rubobdan zamonaviy skripka yuzaga kelgan. Hozir rubobning uch xili mavjud: qashqar rubobi, afg‘on rubobi va pomir rubobi. Afg‘on rubobi tojik yoki buxoro rubobi deb ham ataladi.

Dutor - forscha «ikkita tor» degan ma‘noni anglatadi. Dutor eng qadimiy cholg‘ulardan hisoblanib hatto tanburning ibtidoiy ko‘rinishidan darak beruvchi cholg‘u degan tahminlar ham uchraydi. O‘tmish risolalarda Dutor haqida yetarli ma‘lumotlar kam. Dutor Tanburga nisbatan yengil ijro etilganligi sababli xalq ichida eng ommaviy cholg‘u bo‘lib kelgan. Pardalarining pastligi, soni jihatidan kamligi tufayli uni ko‘pincha ayollar qo‘llab kelganlar va xonaki, yengil kuy qo‘shiq ijrosida, folklor yo‘llarida foydalanganlar. Dutor kosasi tut, dastasi o‘rik daraxtlaridan yasaladi. Kosasi yupqa qovurg‘alardan yig‘ib bir-biriga yopishtirib ishlanadi. Dasta bilan kosaxonasini esa bo‘g‘iz ulab turadi. Dastasi ingichka, uzun bo‘lib ingichka bog‘lama pardalar bog‘langan bo‘ladi. Ipakdan qilingan ikki torlari kvarta, kvinta, unison ba‘zan oktava qilib sozlanadi. Asosiy sozlanish Munojot (kvinta), Tanovor (kvarta) deyiladi.

Manbalarda kelishicha Tanbur so‘zi - forscha yurakni tirnovchi ya‘ni tan - yurak, bur-tirnash degan ma‘noni anglatadi. Tanbur pardalarining joylashuvi maqom asarlarimizning asosi ya‘ni tovush qatorini mezoni hisoblanib uning ijro imkoniyati esa ohanglarimiz talqinida betakror o‘rin egallaydi. Tanbur tut yog‘ochidan yasaladi. Kosasi (bosh qismi) nok shaklida o‘yilib unga uzun dasta ornatiladi. Kosasi yupqa yog‘och qopqoq bilan yopiladi. Dastasiga yo‘g‘on ichak pardalar bog‘lanib yuqori tovushlar uchun qopqoq‘iga xas pardalar yopishtiriladi. Pardalarining yo‘g‘onligi ijroda simlarni ezib maqomlarda uchrovchi mayda intervallarni ifoda etishda o‘ta qulay va tanburga hos nola va mungli sadolanishni ta‘minlashda muhim hisoblanadi.

Doira (childirma, chirmanda) - o‘zbek, tojik va uyg‘ur xalqlari orasida keng tarqalgan. Doira ansambl va yakka holda ham ijro etiladi. Doira jo‘rligidagi raqslar o‘zbek va tojik xalqlari orasida juda keng tarqalgan. Shashmaqom doira usulisiz ijro qilinmaydi. Buxoroda har bir maqom aytuvchi hofiz, maqom usullarini doirada ustalik bilan o‘zlashtirganlar va o‘z ashulariga jo‘r bo‘lganlar.

Qayroq - O‘rta Osiyo xalqlari o‘rtasida tarqalgan urma musiqa asbobi. Yapaloq tekis qilib silliqlangan to‘rtta qayroq toshdan iborat. Odatda qayroqni raqsga tushuvchining o‘zi chaladi.

Urrib chalinadigan o‘zbek xalq cholg‘u asboblardan “nog‘ora” sopoldan yasilib, ustiga echki yoki kiyik terisi qoplanadi. Nog‘ora ma‘lum bir sozga ega emas. U O‘zbekistondan tashqari boshqa sharq mamlakatlarida ham ishlatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. В.Беляев «Музыкальные инструменты узбекистана», М., 1933
2. Begmatov S. «Maqom surnay yo‘llari» T. 2004
3. O.Xudoynazarova (2020). Biz sevgan cholg‘ular.
4. Т.С.Вызго «Музыкальные инструменты Средней Азии», Т., 1980

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН: ИННОВАЦИЯ, ФАН ВА ТАЪЛИМ 15-ҚИСМ

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.06.2023

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000